

**HISTORISCH BUREAUONDERZOEK LOCATIE
HOOIJKAAS, SCHOONHOVEN**

ArcheoLogic Rapportage 163

HISTORISCH BUREAUONDERZOEK LOCATIE HOOIJKAAS, SCHOONHOVEN

i.o.v.: Maarssens Bouwbedrijf MBB

ArcheoLogic Rapportage **163**
Versie **1.0 Extern Concept**
Datum **02-08-2004**
Contactpersoon **R. Kroes**

ArcheoLogic/Past2present

Pelmolenlaan 12-14

3447 GW Woerden

Telefoon + 31 (0)348 – 437788

Fax + 31 (0)348 – 437789

e-mail info@archeologic.nl

Versie	Naam	Paraaf
0.1 intern	R. Kroes	21-7-2004
1.0 extern	D. Bente	22-7-2004

Inhoud

1	Inleiding	4
2	Onderzoeksopzet	5
3	Resultaten	6
3.1	De stedelijke ontwikkeling	6
3.2	Minuutplan 1832	7
3.3	Eerder onderzoek	8
3.4	ARCHIS en IKAW	8
3.5	Cultuurhistorische Hoofdstructuur	9
3.6	Verstoring	9
4	Conclusie	10
5	Advies	11
6	Literatuur	13

1 Inleiding

Ter weerszijden van de straat 'het Klooster' te Schoonhoven worden door het Maarssens Bouwbedrijf MBB twee percelen in ontwikkeling genomen. Het gaat om het terrein van de voormalige zilverfabriek Hooijkaas in het oosten en een daartegenover gelegen parkeerplaats aan de westkant van het Klooster.

Voor de ruimtelijke onderbouwing van dit plan is het noodzakelijk te bepalen of er mogelijk archeologische waarden in het plangebied aanwezig zijn.

Voor dit onderzoek is de historische ontwikkeling van Schoonhoven vergeleken met de ligging van het plangebied van MBB. Voorliggend rapport geeft op basis van historische informatie en eerder in de directe nabijheid van de plangebieden uitgevoerde archeologische onderzoeken een beeld van de mogelijk aan te treffen archeologische waarden en geeft op basis daarvan een advies voor de benodigde vervolgstappen.

2 Onderzoeksopzet

Als eerste is de historische stedenatlas van Nederland geraadpleegd.¹ Hierin is de stedelijke ontwikkeling van Schoonhoven geschetst van het ontstaan tot in de 19^e eeuw. In het verlengde hiervan is de minuutplan van het kadaster van 1832 geraadpleegd.

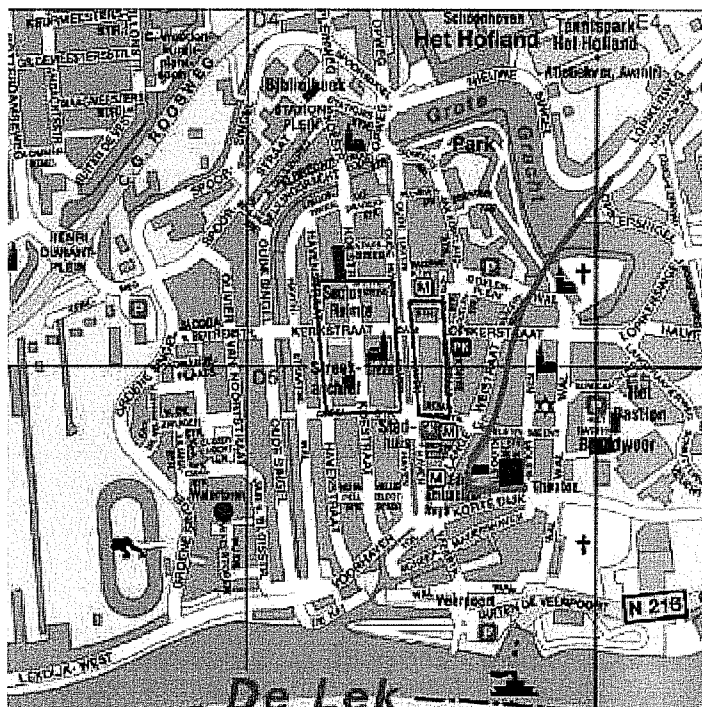
Vervolgens zijn de rapporten van eerdere onderzoeken in het stedelijke gebied van Schoonhoven nagezocht op relevante archeologische informatie.

Daarna is de nationale database van archeologische vondstwaarnemingen ARCHIS en de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) gekeken wat de archeologische verwachting voor de pré-stedelijke ontwikkeling van Schoonhoven is en deze informatie is vergeleken met informatie over het voormalige landschap, meer speciaal de *Geologische Kaart van Nederland* 1:50.000 en de paleografische kaart van het Nederlands rivierengebied.²

Tenslotte is de Cultuurhistorische Hoofdstructuur van de provincie Zuid Holland geraadpleegd.

Afb. 1. Schoonhoven met daarin:

- De oudste bebouwing (rood);
- Het verloop van de Zevener (lichtblauw)
- Het Carmelietenklooster (groen)
- Het plangebied (donkerblauw).



CITO

¹ Visser, dr. J.C. 1990, *Historische Stedenatlas van Nederland, Schoonhoven en Nieuwpoort*.

² Berendsen, H.J.A. & Stouthamer, E. 2001: *Palaeographic development of the Rhine-Meuse delta, the Netherlands*. Assen.

3 Resultaten

3.1

DE STEDELIJKE ONTWIKKELING

Schoonhoven is gelegen in het Utrechts-Hollandse veengebied. De ontginning in de omgeving van Schoonhoven startte in de 10^e eeuw, nadat het in 944 door Keizer Otto I aan de kerk van Utrecht werd geschonken. De nederzetting is gesticht op het punt waar de Zevener uitmondt in de Lek. Dat moet eind 12^e of begin 13^e eeuw zijn gebeurd, want de eerste vermelding van 'Sconouen' stamt uit 1247. De oudste bebouwing was gesitueerd op een aantal kavels ten westen van de haven, ongeveer tussen de Havenstraat, de Benschopsteeg, de Dam en de haven, de Schoolstraat en de Appelstraat en ten oosten van de haven, tussen de Waagstraat, de Korte Weistraat en de Schoenmakerstraat.

In 1300 wordt aan Schoonouwen een vergunning verstrekt tot het bouwen van een omwalling en rond diezelfde tijd wordt een kasteel gebouwd.

In de 30-er jaren van de 14^e eeuw worden terreinen ten oosten van de Zevener voor bebouwing in gebruik genomen. Er wordt één straat aangelegd tussen die bebouwing, de huidige Nes/Molenstraat.

In 1340 wordt tussen de Molenstraat en de Zevener het Carmelietenklooster gebouwd. Gezien de datering zo kort na de ingebruikname van het gebied moet dat de eerste bebouwing ter plaatse zijn. De kloosterkerk wordt in 1347 gewijd.

In 1354 wordt voor het eerst melding gemaakt van het bestaan van een stadmuur. Die muur was 'op de groei' aangelegd. Tot het midden van de 15^e eeuw wordt de ruimte binnen de muur langzaam volgebouwd. Dat ging moeizaam, want de geschiedenis vermeldt een aantal stadsbranden. In 1375 brandt de hele stad af, het klooster inclusief. In 1382 blijven alleen een aantal terreinen gespaard rond de Nes, maar het is onduidelijk in hoeverre het klooster daar wel of niet bij hoort. In 1518 trekt een brand van het zuidwesten naar het noordoosten door de stad en verwoest ook het kasteel. Het klooster is waarschijnlijk niet aan deze brand ten slachtoffer gevallen.

Uit de vroegste cartografische bronnen blijkt dat het Carmelietenklooster op de plek van de huidige plangebieden lag. Op de kaart van Gucciardini uit 1582 is voor het eerst de inrichting van het terrein weergegeven. De Carmelietenkerk, de grootste kerk van Schoonhoven, staat in het noordoosten van het kloosterterrein. Het zuiden van het kloosterterrein is ingericht als boomgaard en in het noorden staat het klooster zelf.

De laatste weergave van het terrein als klooster staat op de kaart van Jacob van Deventer uit 1562. Hierop is alleen de kerk in het noordoosten van het terrein goed herkenbaar.

De Carmelieten ontruimen in 1579, tijdens de tachtigjarige oorlog, het klooster. Zeventien jaar later, in 1596 wordt het gesloopt en wordt het kloosterterrein opnieuw verkaveld en in gebruik genomen voor stedelijke bebouwing. Daarbij wordt ook de straat 'het Klooster' aangelegd.

De kaart van J. Blaeu uit 1649 (zie afb. 2.) laat het terrein zien als slechts gedeeltelijk bebouwd. Op de strook tussen de Zevender en het Klooster staan slechts vier huizen, de rest is moestuin. Aan de overzijde is vooral de noord- en noordostrand van het bouwblok bebouwd. Aan de zuidoostelijke rand staan drie, langs de westrand zes huizen en de rest van het blok is, op een huisje in het midden na, eveneens moestuin.

In de loop van de 17^e eeuw wordt de zilverindustrie in Schoonhoven steeds belangrijker. Het is bijna de enige ambachtelijke nijverheid in de stad die de economische crisis in de Franse Tijd overleeft en tot in recente tijd belangrijk blijft. De zilverfabriek op het terrein is hiervan onderdeel.

3.2

MINUUTPLAN 1832

De bebouwing die na de sloop van het Carmelietenklooster in het huidige plangebied is aangelegd moet op enige moment plaats hebben gemaakt voor de huidige zilverfabriek, want de huidige bebouwing komt niet overeen met de bebouwing zoals aangegeven op de kaart van Blaeu.

Het minuutplan van het kadaster uit 1832 laat ten opzichte van de kaart van Blaeu slechts een licht gewijzigd gebied zien.

Afb. 2. De kaart van Blaeu (links) uit 1649 en de minuutplan uit 1832 (rechts)



<http://odur.let.rug.nl/~welling/maps/shoven.gif>

<http://www.dewoonomgeving.nl/>

Enkele huizen in het noordwesten zijn gesloopt alsmede een rijtje huizen langs de oostkant van het Klooster en het huis in het midden van het oostelijke terrein. Daarentegen zijn aan de zuidoostkant van het terrein weer huizen bijgebouwd. De gemeentekaart van Kuijper uit 1865 geeft onvoldoende detail weer, maar geeft ook geen aanleiding om aan te nemen dat er grootscheepse wijzigingen in de bebouwingsvlakken hebben plaatsgevonden tot die datum.³ Het is dus aannemelijk dat de zilverfabriek op zijn vroegst eind 19^e eeuw is gebouwd.

³ <http://www.rat.de/kuijsten/atlas/zh/schoonhoven.gif>

3.3

EERDER ONDERZOEK

In de nabijheid van het plangebied zijn in het recente verleden enkele archeologische onderzoeken uitgevoerd. Deze hebben een beperkte zeggingskracht voor het onderhavige plangebied.

In 2003 is door SOB Research een booronderzoek en een archeologische begeleiding van bodemsanering uitgevoerd in de Scheepmakershaven in het zuidoosten van de stadskern. Daarbij zijn Middeleeuwse ophogingspakketten aangetroffen tussen de 3 en 5 m dikte. Deze dikten zijn zo groot omdat het hier onder andere een gedempte haven langs de Lek betreft. Visser 1990 meldt ophogingen van 1 m (ten westen van de haven) tot 2 m (ten oosten van de haven).

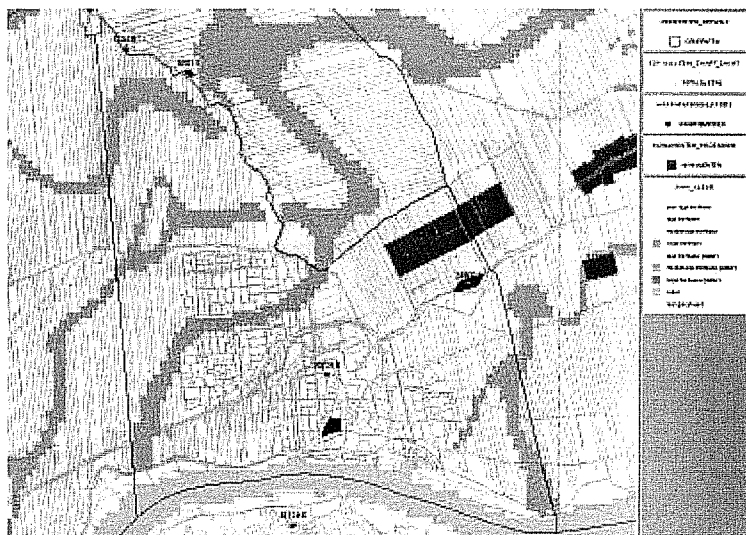
In 2002 is door Vestigia uit Amersfoort een bureauonderzoek uitgevoerd voor een aantal plangebieden rond het Doelenplein. Daarbij is mede gebruik gemaakt van gegevens uit boringen en proefputten van de plaatselijke vereniging van amateur-archeologen (de AWS). Hieruit blijkt dat in ieder geval tot 2 m onder het huidige maaiveld nog funderingsresten aanwezig waren. Dit komt overeen met de gegevens uit Visser 1990, die ervan uit gaat dat ten oosten van de haven de Middeleeuwse ophogingen zo'n twee meter dik kunnen zijn.

3.4

ARCHIS EN IKAW

Het plangebied ligt in een zone waarvoor volgens de IKAW een lage verwachting geldt. Deze verwachting heeft zeggingskracht tot de Middeleeuwen, maar daarna verandert het beeld. Dit heeft te maken met het feit dat het ligt in een gebied dat bestaat uit komafzettingen van de Lek en andere rivieren die hier in de loop van de geschiedenis hebben gestroomd. De kommen waren doorgaans laaggelegen, moerassig en nat en dus niet geschikt voor bewoning. De stroomruggen die op de kaart herkenbaar zijn als lintvormige zones met een hoge en gemiddelde verwachting waren zandiger en ook hoger gelegen en dus beter geschikt voor bewoning. In de loop van de Middeleeuwen slaagt de mens erin door allerlei ingrepen het landschap beter bewoonbaar te maken, zoals bedijkingen en rivierafdammingen. Overwegingen van landschappelijke aard worden zo minder belangrijk bij de keuze van een woonplaats. Dan is de bouw van nederzettingen als Schoonhoven ook mogelijk geworden.

Afb. 3. IKAW, vondstmeldingen, monumententerreinen en het plangebied (blauw)



De noordzijde van Schoonhoven is gelegen op de stroomgordel van Cabauw die actief was tussen 6000 en 5350 BP. Deze zeer oude gordel ligt tussen 2,4 en 4,2 m onder het natuurlijke maaiveld. Gezien de diepteligging heeft deze gordel een gemiddelde verwachting toegekend gekregen. De eerste bebouwing van Schoonhoven is echter niet hier aangelegd, maar in de ontgonnen kom. In de 10^e eeuw lag deze stroomgordel ook al te diep om nog van belang te zijn bij de keuze van een bewoningsplaats.

In Schoonhoven zelf is één vondstmelding bekend, die betrekking heeft op het kasteel van Schoonhoven.

3.5

CULTUURHISTORISCHE HOOFDSTRUCTUUR

De lage verwachting op de IKAW is vooral op landschappelijke gegevens gebaseerd, die juist in de Middeleeuwen steeds minder belangrijk worden in de keuze van een woonlocatie. De lage verwachting is dus niet zozeer onterecht, als wel van een beperkte toepassing.

Bij de samenstelling van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur van de Provincie Zuid Holland is ook gekeken naar ontwikkelingen uit de Middeleeuwen en later. Het centrum van Schoonhoven staat erop aangegeven als een gebied met een 'zeer grote kans op archeologische sporen' en een 'zeer hoge waarde'

3.6

VERSTORING

Bekend is dat zich twee kelders bevinden in het plangebied: een grote manshoge kelder op de hoek van de Molenstraat en de Korte Dijk en een kleine langs de Korte Dijk. Ter plaatse van de manshoge kelder zullen zich geen resten meer bevinden van vroegere bebouwing, gezien de dikte (2 m) van het antropogene pakket ten westen van de Zevener.

4 Conclusie

Voor archeologische resten van vóór de stichting van de Middeleeuwse nederzetting Schoonhoven geldt een lage verwachting. Er zijn verder ook geen aanwijzingen voor bewoning van het gebied in vroeger tijden dan de 10^e eeuw. Grofweg zijn in de stedelijke bewoningsgeschiedenis van het terrein drie fasen te herkennen:

- Klooster (1340-1596)
- Stadshuizen (1596- ná 1875)
- Zilverfabriek (ná 1875- recent)

De beide plangebieden bevinden zich in het terrein dat bij de eerste oostelijke uitbreiding van de stad Schoonhoven in gebruik is genomen als Carmelietenklooster. Dit klooster is in de 16^e eeuw verlaten en geconfisceerd, waarna het terrein is herverkaveld en met woningen bebouwd.

Aangezien niet bekend is hoeveel bodemverstoring de bouw van latere gebouwen, waaronder de zilverfabriek, heeft veroorzaakt, moet ervan worden uit gegaan dat zich binnen het plangebied nog resten van de middeleeuwse bebouwing in de bodem bevinden. Aangezien de stedelijke bebouwing uit de tweede stadshuizenfase nooit het gehele terrein heeft beslagen, maar er aanzienlijke delen moestuin waren, is het zeer goed mogelijk dat resten uit de eerste kloosterfase nog ongeschonden aanwezig zijn. Ditzelfde geldt mutatis mutandis voor de effecten van de aanleg van de zilverfabriek.

De aanwezige resten zullen de vorm hebben van ophogingspakketten, funderingssleuven, gebouwresten en uitbraaksleuven. Daarnaast kunnen kuilen, perceelsloten en water- en beerputten voorkomen die in later tijd met afval en bouwpuin zijn gedempt. De verwachting voor het gebied ten westen van de Zevener is dat het gehele antropogene pakket zo'n 2 m bedraagt.

Aan de hand van dit soort resten, en vooral de complexe stratigrafie van de verschillende bodemingrepen kan een nauwkeurig beeld worden geschetst van de stedelijke ontwikkeling van dit deel van Schoonhoven. De meerwaarde van dit type archeologie zit hem in de mogelijkheid om deze te vergelijken met de informatie uit historische (schriftelijke) bronnen en om zo afwijkingen en aanvullingen op de al bekende geschiedenis van de stad op te sporen.

5 Advies

Het is aannemelijk dat zich waardevolle archeologische resten in het plangebied bevinden. Het is óók aannemelijk dat de aanleg van de zilverfabriek op zijn vroegst eind 19^e eeuw een deel van die resten ook weer heeft verwoest.

Daarom wordt in eerste instantie proefsleuvenonderzoek geadviseerd. Dit onderzoek moet plaatsvinden na de sloop van de huidige bebouwing, waarbij deze sloop niet verder mag reiken dan maaiveld.

Het onderzoek is erop gericht om vast te stellen of de veronderstelde archeologische resten zijn verstoord en zo nee, of ze ook inderdaad de moeite van opgravingsonderzoek waard zijn.

Afb. 4. Het huidige kadaster (zwart) met daar overheen het plangebied (groen), het kadaster uit 1832 en een globale locatie van de bebouwing zoals aangegeven op de kaart van Blaeu (blauw). In grijs zijn de zones aangegeven waar bebouwing van de kaart van Blaeu en/of bebouwing uit het kadaster uit 1832 overlapt met de geplande verstoringen.



Het is van belang de sleuven uitsluitend dáár aan te leggen waar op grond van oude kaarten ook inderdaad bebouwing kan worden vermoed en waar door de huidige planvorming deze kunnen worden verstoord. In eerste instantie komen daarvoor de in afbeelding 4 in grijs aangegeven gebieden in aanmerking, met uitzondering van de locatie van kelders, waar verstoring van het bodemarchief nu al vaststaat. Ook buiten de oude bebouwing kunnen zich waardevolle

archeologische resten bevinden. Te denken valt aan water- of beerputten in de tuin die later zijn dichtgegooid. Proefsleuvenonderzoek zal ook hieraan aandacht moeten besteden, maar waar de voormalige tuinen niet door nieuwbouw worden verstoord, wordt niets bedreigd en is onderzoek dus ook niet noodzakelijk. Bij dit advies is ervan uit gegaan dat er buiten de op de plankaart aangegeven bebouwingsgrenzen géén ingrepen plaatsvinden ten behoeven van ondergrondse infrastructuur. Dat betekent dat in het binnenterrein in het oostelijke (grootste) deelgebied de eventuele resten van een gebouw dat is aangegeven op de kaart van Blaeu in principe behouden kan blijven. Dit betekent echter wel dat de daar geplande tuinen zó moeten worden ingericht dat het gebruik en onderhoud ervan niet alsnog voor verstoring kan zorgen. Eventueel kan het proefsleuvenonderzoek ook op het binnenterrein worden uitgevoerd, om te bepalen of dit nuttig, dan wel mogelijk is.

6 Literatuur

<http://odur.let.rug.nl/~welling/maps/shoven.gif>

<http://www.dewoonomgeving.nl/>

<http://www.rat.de/kuijsten/atlas/zh/schoonhoven.gif>

Berendsen, H.J.A. & Stouthamer, E. 2001: *Palaeographic development of the Rhine-Meuse delta, the Netherlands*. Assen.

Provincie Zuid-Holland 2003, *Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland, regio Krimpenerwaard en Gouwestreek*, Den Haag.

Visser, dr. J.C. 1990, *Historische Stedenatlas van Nederland, Schoonhoven en Nieuwpoort*.